

ЗАШТИТА, ОЧУВАЊЕ И АФИРМАЦИЈА
СРПСКОГ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА
НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Том II

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CCXXIV

PRESIDENCY

Book 21

ACADEMY BOARD FOR THE SERBIAN QUESTION

PROTECTION, PRESERVATION
AND AFFIRMATION OF
THE SERBIAN CULTURAL
HERITAGE IN KOSOVO
AND METOHIJA

PROCEEDINGS OF THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD ON 1 AND 2 JUNE 2021

VOL II

Accepted at the 10th meeting of the Department of Historical Sciences,
held on 28 December 2022

E d i t o r i n c h i e f
Academician Zoran KNEŽEVIĆ

E d i t o r

Dragan VOJVODIĆ, SASA Corresponding Member

B E L G R A D E 2 0 2 3

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига ССХХIV

ПРЕДСЕДНИШТВО
Књига 21

АКАДЕМИЈСКИ ОДБОР ЗА СРПСКО ПИТАЊЕ

ЗАШТИТА, ОЧУВАЊЕ И АФИРМАЦИЈА СРПСКОГ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
ОДРЖАНОГ 1. И 2. ЈУНА 2021. ГОДИНЕ

Том II

Примљено на X редовном скупу Одељења историјских наука,
одржаном 28. децембра 2022. године

Г л а в н и у р е д н и к
академик Зоран КНЕЖЕВИЋ
У р е д н и к
Драган ВОЈВОДИЋ, дописни члан САНУ

Б Е О Г Р А Д 2 0 2 3

Издаје
Српска академија наука и уметности
Кнеза Михаила 35, Београд

Редакциони одбор
Академик Миодраг Марковић, *поштом* председник САНУ
Академик Александар Лома
Дойисни члан Вујадин Иванишевић
Дойисни члан Љубинко Раденковић
Дойисни члан Драган Војводић
Проф. др Дарко Танасковић
Проф. др Зоран Мирковић
Доц. др Јелена Павличић Шарић, секретар редакције

Рецензенти Зборника
Академик Јасмина Грковић-Мејџор
Проф. др Слободан Марковић
Проф. др Драган Булајовић

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектор
Тања Рончевић

Коректор
Рајка Павловић

Тираж
400 примерака

Штампа
Службени гласник, Београд

ISBN 978-86-7025-999-7 (низ)
ISBN 978-86-6184-020-3 (II том)

© Српска академија наука и уметности 2023

САДРЖАЈ ТОМА

НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ СРПСКОГ НАРОДА
НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ – УГРОЖЕНОСТ, МОГУЋНОСТИ
ОЧУВАЊА И АФИРМАЦИЈЕ

- Службени стайлус српској језика и савремено стјање српских и друих
словенских народних јовора на јодручју Косова и Метохије* 469
РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ
- Администрајивне јромене назива месја на јодручју
Косова и Метохије од 1912. до данас* 495
АЛЕКСАНДАР Б. ЛОМА
- Празник слава/крсно име код Срба на Косову и Метохији
у јрошлости и данас* 515
ЉУБИНКО Р. РАДЕНКОВИЋ
- Божји на Косову и Метохији – јтрадиција и савремено стјање.* 529
ВАЛЕНТИНА Д. ПИТУЛИЋ
- Обредне јоворке вучари на Косову и Метохији као део нематеријалне
културне баштине.* 549
ДРАГАНА С. ЂУРИЋ
- Ревитализација јтрадиционалној свирања на кавалу:
неформални и формални оквири.* 563
МИРЈАНА С. ЗАКИЋ
- Очување и реконструкција српској јевачкој наслеђа Косова и Метохије
у инсјитиуционалним оквирима.* 571
САЊА РАНКОВИЋ

Српско језичко наслеђе са Косова и Метохије у дијигијалном окружењу 583
СНЕЖАНА М. ПЕТРОВИЋ

*Косовско-метохијска грађа при Одбору за ономастику САНУ:
преглед обрађених и преосијалих јунктиова, послови скенирања,
дијигијалној уноса и интернет презентације.* 603
МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ

**ПРАВНО-ПОЛИТИЧКИ СТАТУС СРПСКОГ
КОСОВСКОМЕТОХИЈСКОГ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА
И ЊЕГОВА ЈУРИСТИЧКА ЗАШТИТА**

*Унеско и српско културно наслеђе на Косову и Метохији:
стање и перспективе.* 627
ДАРКО ТАНАСКОВИЋ

*Досадашња искуства, слика стања и могућ облик институционалне
заштите српској културној наслеђа на Косову и Метохији* 643
МИРЈАНА МЕНКОВИЋ

*Искуства Српске православне цркве у јавној заштити
српској црквеној наслеђа на Косову и Метохији и ризици
с којима се та заштита може суочити у будућности* 691
АЛЕКСАНДАР В. РАДОВАНОВИЋ

*Правни аспекти заштите Српске православне цркве
и црквеној наслеђа на Косову и Метохији* 705
ВЕЛИБОР В. ЦОМИЋ

Питање својине и српско културно наслеђе на Косову и Метохији. 717
ДУШКО М. ЧЕЛИЋ

Правна заштита нематеријалној културној наслеђа на Косову и Метохији 765
ВАЊА М. ПАВИЋЕВИЋ

*Међународно-јавни статус територије Косова и Метохије
и очување српске културне баштине.* 787
АЛЕКСАНДАР В. ГАЈИЋ

**НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО
НАСЛЕЂЕ СРПСКОГ НАРОДА
НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ –
УГРОЖЕНОСТ, МОГУЋНОСТИ
ОЧУВАЊА И АФИРМАЦИЈЕ**

ОБРЕДНЕ ПОВОРКЕ ВУЧАРИ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ КАО ДЕО НЕМАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ*

ДРАГАНА С. БУРИЋ**

У раду се анализира структура и значај обредне поворке *вучари* као елемент нематеријалне културне баштине Срба на Косову и Метохији. Традиционално, обичај подразумева опход поворке људи с убијеним вуком. Испред сваке куће би вучари певали или изговарали вучарску песму после чега су их домаћини даривали да вуци не би нападали њихову стоку. Данас се на простору Сиринићке жупе *вучарима* називају учесници маскирне поворке која се организује у Белу недељу пред ускршњи пост. Савремена поворка се потпуно разликује од горе описаних вучара и чине је елементи типични за карневалe и обредне поворке „покладни сватови“, тако да се у раду пажња посвећује и могућим путевима настанка овог обичаја. У корпус истраживања су ушле монографије и студије посвећене народној култури Срба и других балканских народа, записи Дигиталног звучног архива Балканолошког института САНУ и нека сведочења становника села Готовуше.

Кључне речи: вучари, обредна поворка, Покладе, народна култура, Срби, Косово и Метохија

1. ПРЕДМЕТ, ЦИЉ И ПРЕТХОДНА ИСТРАЖИВАЊА

Обичај вучара подразумева опход поворке људи с убијеним вуком, односно кожом вука. Поворка је увек током дана обилазила домаћинства у свом и суседним селима. Испред сваке куће би певали или изговарали

* Рад је настао као резултат рада у Балканолошком институту САНУ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години број: 451-03-9/2021-14/200170 од 5. 2. 2021.

** Балканолошки институт САНУ (dragana.djuric@bi.sanu.ac.rs)

вучарску песму после чега су их домаћини даривали да им вуци не би нападали стоку. У неким местима су прво посећивали кућу, којој су те године вуци начинили штету, док су избегавали куће, које су због смртног случаја биле у жалости.

Циљ овог истраживања је да се утврди однос између старијег и новијег вида обредне поворке вучара, затим начин на који је новији вид формиран, као и његова улога у народној култури Срба на Косову и Метохији.

Обичај је био распрострањен у западном делу Јужне Славике, јужно од Дунава, Саве и Купе, посебно на западу Динаре (у западној Херцеговини, Лици и Далмацији) и у моравском ареалу с Косовом и Метохијом. *Вучари* је општи назив обичаја (Лика, Далмација, западна Херцеговина), уз регионалне варијанте *вукари* и *вучјаџи* (Лика, Кијево и Врлица у Далмацији), *вучарија* (Сочаница, Косово) (Вукановић 1986: 432), *вучарска свадба* (Средска), *ѝросиѝи с вуком* или *ѝросиѝи на вука*. У селима ибарске долине вучаре су називали *вучарија*, а поворке младића и као *свајтови* (Вукановић 2001: 72). На Косову и Метохији су коришћени и називи *вуча снаша* (Вукановић 2001: 71) и *вучарска снаша* (Сикимић 2003: 97).

Сличне, додуше ретке и непотпуне, варијанте обичаја су посведочене у Северној Македонији (Филиповић 1939: 71; Филиповић, Томић 1955: 71), затим код Албанаца у Црној Гори и на Косову. У Ђустендилском крају у Бугарској постојала је пракса опхода кроз село с кожом вука, коју би ловци напунили сламом и украсили звончићима. Вука би од ловаца откупило неколико породица, па би сакупљали дарове, показујући га људима. У народу су били познати као „вълченосци“ или „вукаровци“ (Касабова 1995: 41).

Први познати запис вучарске песме и опис вучара оставио је Вук Караџић. У првој књизи „Српских народних пјесама“ (1841) он је, уз текст песме „Кад просе с вучином“, пренео и своје сећање из детињства:

Опомињем се да сам у дјетињству моме гледао у Србији да људи, који убију вука, набију му кожу суху на мотку, па иду с њоме од куће до куће, те просе вуне; у Далмацији, пак, осуше кожу с главом цијелом, па је напуне сламом или сијеном, у ноге јој завуку по дрво, а у отворена уста мјесто језика намјесте комад црвене свите или абе, па тако, као с цијелим вуком иду, те просе не само вуне, него и другог свашта, нпр. жита, соли, сланине, итд. Кад с тако начињеном вучином дођу пред кућу, они је намјесте као да је жив вук, па око ње стану пјевати овако: „Домаћине, роде мој! / Ево вука пред твој двор, / Гони вука од куће, / Није добар код куће, / Подај вуку сочице / Да не коље овчице. / Подај вуку варице / Да не коље јарице, / Подај вуку вунице / Да не коље јунице. / Подај вуку сланине / Да не слази с планине. / Подај вуку свашта доста / Да не коље око моста“ (Караџић 1975: 438–439).

Половином прошлог века су публиковани описи обичаја вучара на различитим територијама, али без тумачења (Душанић 1954). Касније су, такође, објављивани краћи прилози истог усмерења (Ђушић 1990; Сики-

мић 2003). Тихомир Ђорђевић је пружио преглед етнографске грађе до 1944. године и сабрао казивања о вучарима који су с убијеним вуком, најчешће појединачно, ишли по селима у северној и западној Македонији (Скопље, Тетово, Охрид) и Црној Гори (Кучи) (Ђорђевић Т. 1958а: 227–229). Веселин Чајкановић је у прикупљању дарова за вука видео сличност са прикупљањем дарова за покојника, односно претка, тако да је сматрао да вук представља биће с оног света, а поворке вучара – поворке предака (Чајкановић 1973: 322; Чајкановић б.г. 291, 293). Чајкановићево тумачење су потом прихватили Шпиро Кулишић (Кулишић 1970: 84) и Радмила Кајмаковић (Кајмаковић 1974). Витомир Белај је одбацио Нодилово и Шневајсово повезивање вучара са римским луперкалијама¹ (Nodilo 1981: 135–136; Schneeweis 2005: 180), али није ишао даље од закључка да је циљ обреда заштита стада од вукова (Belaј 1983). Према мишљењу Никите Толстоја, у вучарима се може препознати архаична околиналност, повезана са сточарским и ловачким начином живота (Толстой 1995), док Андреј Мороз сматра да се о обреду вучара може говорити као елементу култа вука, бића повезаног са загробним светом (Мороз 1995). С друге стране, Ненад Љубинковић је сматрао да обред није био околиналан, већ да је од почетка везиван за период између Божића и ускршњих Поклада. Такође, сматрао је да његова сврха није била заштита од вукова, већ прослављање привремено „побеђене смрти“, оличене у вуку (Љубинковић 2014: 64). Питер Плас се детаљно и систематично бавио и обредом вучара на Балкану у оквиру својих истраживања значаја и семантике вука у народној култури словенских народа (Plas 1995; Plas 1999а; Plas 1999b; Plas 2000)².

Анкета о распрострањености вучара у Војводини, Шумадији и на Косову, коју је спровео Етнографски институт 1952. године, показала је да се овај обред делимично одржао, осим простора Војводине, где није потврђен (Лазаревић 1952: 584–585). Према истраживањима Владимира Бована, у одређеним селима на Косову, попут Врбештице, обред вучара је извођен и после Другог светског рата. Континуитет у његовом извођењу прекинула је забрана власти после 1945. године, пошто су били „ка коледари“ (Бован 1977: 39–40).

Звучни записи похрањени у Дигиталном звучном архиву Балканолошког института САНУ (ДАБИ) потврђују да је традиционални обред вучара 2001. и 2003. године био у живом сећању старијих информаната. С

1 Луперкалије су римски обред посвећен богу Луперку („одбијачу вукова“), који се изводио 15. фебруара. Поворка оскудно обучених мушкараца је, после жртвовања животиња, трчала улицама града, ударајући пролазнике, посебно младе жене, које се нису смеле томе опирати. Иван Лозица за суштину овог обреда је сматрао заштиту стада од вукова, али и подстицање плодности животиња и људи (Lozica 1997: 36).

2 Захваљујем се др Питеру Пласу на уступљеном поглављу о вучарима из његове још необјављене монографије.

друге стране, на простору Сиринићке жупе назив „вучари“ данас се односи на поворке маскираних мушкараца, које се организују у Белу недељу (Прочку), пред ускршњи пост, и то у селима Готовуши, Штрпцу и Беревцу³. У Штрпцу се вучарима називају учесници карневалске поворке „Женидба Краљевића Марка“, којима је додељена улога „сватова“.

2. ВРЕМЕ ИЗВОЂЕЊА ОБРЕДА „ВУЧАРИ“

Различите области на Балкану разликују се у погледу времена вршења обреда вучара. Може се претпоставити да је обред иницијално био оказионалан, изводио се зими, када би вук био убијен. Такође, може се рећи да је обичај вршен у време месојеђа, најчешће од Богојављења до Поклада, с обзиром на то да су вучари добијали дарове и у виду меса, а по завршетку опхода би направили заједничку гозбу.

Миленко Филиповић запажа да се у околини Призрена увек приређивало велико славље, уколико би убили вука. Он напомиње и да су у Сиринићкој жупи вучари ишли на Прочку (Филиповић 1967: 65). С друге стране, према казивањима снимљеним 2001. и 2003. године, која се чувају у бази ДАБИ, на простору Сиринићке и Сретечке жупе (Доња Битиња, Драјковце, Јажинце, Севце, Врбештица, Средска), обред вучара се у прошлости изводио и оказионално, при чему се јавља и временско одређење „на зиму“.⁴ Као усамљен пример се може навести некадашња пракса извођења вучара на Водице (Богојављење) у Севцу:

„А има и сѣсѣ вука вучари. Сѣс вука на Водице. Напре ишле много. О, лек смо бегале деца, ни било стра. А сѣге овде нее. А у Штрпце има тој, вучари на Прочку. И у Готовушу“ (Младеновић 2019: 876).

3. СТРУКТУРА ОБРЕДА

Традиционално, обред вучара је чинило више елемената: лов и убијање вука, припрема коже, обилажење кућа у току дана у родном и суседним селима с кожом вука, певање песме и извођење сцена, добијање дарова, враћање у родно село, дељење дарова и заједничка гозба вучара, продаја крзна, главе, сала вука (Толстой 1995: 123–124). Ретко је извођен сваки од наведених елемената. Тихомир Ђорђевић наводи да су у Лужану (Алексиначко Поморавље) вучари долазили с кожом вука, али нису пева-

3 Захваљујем се Маријани Стојковић из Готовуше на пруженим информацијама о поворкама вучара које се данас изводе у овом селу.

4 В. ДАБИ: 13-K-D.BITINJA-1-RM; 15-K-DRAJKOVCE-2-RM; 27-K-JAZINCE-3-RM; 13-K-SEVCE-2-RM; 41-K-VRBEŠTICA-4-BS; 347-R-SREDSKA-4-SĆ.

Сл. 1. Поворка вучара у Штрпцу на Беле покладе, 2018. године (снимак: Александар Павловић)

ли песму, већ су само тражили дарове речима: „Даруј, газдарице, овога несрећника да не чини штету!“ (Ђорђевић Т. 1958а: 229).

Вучарске песме⁵ нису познате у Црној Гори, у северном делу Босне, у централној и западној Србији, као ни источније од Лесковца у источној Србији, нити јужније од Призрена. Најчешће су биле испеване у римованом седмерцу и по истој схеми набрајања шта се све тражи као дар за вука да он не би чинио штету, односно да би дом био срећан и берићетан. Међу казивањима информаната (забележеним 2003. године) из Јажинца, налазе се и фрагменти вучарских песама, који одговарају основном типу: „Подај вуку вуницу / да не коље јуницу. / Подај вуку конопље ... / Да не скаче преко леса / дајте вуку мало меса“ (27-K-JAŽINCE-3-RM). У варијанти из Средске се запажа разлагање основног текста уз помињање оних који су убили вука: „О домаћине / подај вуку јајца / убила га двајца. / Подај ’весма (*йовесма*) и ’ница (*йшеницу*) / вук да ти не прескочи лесница“ (347-R-SREDSKA-4-SĆ). Супротно томе, у прошлости су вучари у опходу настојали да, кроз песму и понашање (подизање вука и плашење гледалаца), вука прикажу као живог.

Централни лик обреда вучара био је сам вук⁶. Већина извора говори о осушеној кожи вука, коју би вучари носили на мотки, претходно је на-

5 Раније наведена Караџићева варијанта вучарске песме би у погледу структуре била репрезентативна. Анализом вучарских песама посебно се бавио Питер Плас: Plas 1999б.

6 У Сретечкој жупи било је случајева да су се и по два или три вука носила у поворци (Вукановић 2001: 72).

пунивши сламом или конопљом. Неретко су вуку правили дрвене ноге и језик од црвене тканине. Могао је да буде окићен паприком, прапорцима, конопљом, у устима је могла да му буде јабука (Толстой 1995: 126; Мороз 1995: 81). Најпотпуније описе, са ритуалним елементима у радњама и дијалозима које су вучари водили по убијању вука, пружа запис Светолика Душанића са планине Борје у Босни (Душанић 1954).

Вучарима, односно вуку, народ је даривао вуну и храну (пшеницу, кромпир, сланину, пасуљ, месо, јаја, сир). У Сретечкој жупи говорило се да је добро даривати вучаре „за берићет“ (Николић 1961: 118). Домаћице у Сиринићкој жупи су припремале посебне колаче за вучаре, док су им домаћини давали различите намирнице „да Бог чува од свако лоше“ (Бован 1977: 40).

У старијим изворима изглед вучара ретко се описује, па се може претпоставити да се није много разликовао од уобичајеног. Понекад се наглашава да су носили свечану одећу, а у Горњој Пчињи су се одевали тако да буду „смешни“ (Филиповић, Томић 1955: 71). У појединим местима куће је обилазио само онај који је убио вука (Николић 1961: 118), а у југоисточној Србији редовно га је пратио музикант на гочу (Лазаревић 1952: 585). Ипак, у првој половини двадесетог века број вучара је најчешће варирао од три до седам, нешто ређе девет или десет (Ђорђевић Т. 1958а: 229; Антонијевић 1971: 164–165; Ђорђевић Д. 1985: 164; Ardalić 1902: 254).

4. РАЗГРАДЊА ОБРЕДА ВУЧАРА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

За зимски период и период близак Покладама, у народној култури Срба, везане су многе маскирне поворке – коледари, сировари, водичари, направљачи, комендијаши, шиљкани, покладни сватови. У данашњој поворци „вучара“ препознају се, пре свих, елементи коледара и покладних сватова.

Поворку коледара чинили су младићи, понекад и ожењени мушкарци. У случајевима када су били маскирани (Војводина, југоисточна Србија), у поворци су били „дедица“, „млада“, две до три „оале“, два до шест певача, свирач гајди (Лесковачка Морава), а у Горњој Пчињи – „момак“, „младожења“, „млада невеста“, два „деда“ или „дед“ и „баба“, свирач гајди (Недељковић 1990: 115). Изглед коледара одговарао је данашњем изгледу „вучара“ – око струка и на ногама носили су клепетуше, на глави су им били рогови, носили су маске од коже, дрвета и тикве, на које би лепили браду и бркове од вуне, а сваки је носио по две дрвене сабље. Обилазили су куће, како се веровало, да растерају нечисту силу, а присутни би задиркивали „невесту“ коју би „дедице“ браниле. После одиграног кола, прикупљали би дарове (Недељковић 1990: 117). Познато је да су се на Косову и Метохији

на Покладе изводиле разне „забаве под маскама“, а људи су се радо прерушавали у мечку и младу. Код Срба у призренском крају су се изводиле „бубачке“, у којима су учествовали само мушкарци. Они би се маскирали у „јунаке“, па обилазили домове (Филиповић 1967: 65). У Сретечкој жупи су селом ишли покладни сватови, међу којима су обавезно били „деда“ и „баба“, односно „млада“ и „младожења“ (Николић 1961: 118).

Блиско време извођења и у основи иста структура обреда (опход, извођење сцена, прикупљање дарова) утицали су на уплив елемената помених поворки у обред *вучара*. Групу *вучара* је, традиционално, чинило неколико мушкараца, међу којима су се издвајали *вучар* који је носио вука, затим *вучар* који је свирао и *вучар* који је водио коња ради прикупљања дарова. Потом се појавио лик „невесте“/„снаше“/„бабе“, а за њим и лик „деде“/„младожење“ из покладне свадбе, што је допринело појави и других ликова („попа“, „кума“, „девера“, итд.). Тиме се отворио пут и упливу елемената народног весеља и карневала, односно промени карактера првобитног обреда *вучара*.

У првој половини XX века у селима општине Лепосавић у поворци је обично било од пет до десет *вучара*. У Земаници је забележено сећање на нетипичну праксу да се у „снашу“ прерушавао управо онај који је убио вука (Сикимић 2003: 99). У Врби на Рогозни су се издвајали *вучар* који је носио вука на мотки, затим „снаша“ и *вучар*, који је скупљао дарове. „Снаша“ је била најактивнији и најупечатљивији лик, тако да су у поменутом месту целу поворку називали „*вучарска снаша*“: „Ете, кажу, *вучарске снаше*, ето тако су их звали“ (Сикимић 2003: 97). *Вучари* су у Севцу до седамдесетих година прошлог века обилазили домаћинства, а поворку су чинили „дедије“ (који су били „као коледари“, певали су и носили дрвене сабље), затим „бабица“/„мланеста“ (мушкарац у женској одећи са кудељом и вретеном, који је тобоже желео да људима пољуби руку), четврти *вучар* је носио вука, а пети је водио коња (Бован 1977: 39). У Сиринићкој жупи је обично пет *вучара* ишло у опход са вуком – двојицу су називали „делије“, односно „старци“ и они су били огрнути преврнутим овчијим кожусима. Трећи *вучар* – „невеста“ – био је младић у женском оделу са преслицом за појасом. Њиховој песми и игри ритам је давао гочобија, док је пети *вучар* сакупљао дарове (Ђорђевић Т. 1958а: 229).

Потом се број учесника поворке увећавао, а веза са првобитним усмерањем обреда (заштита од вука) изгубила се. Филиповић бележи појаву великог броја *вучара* (око 30) у Штрпцу 1954. године, уз обавезну „снашу“, „младожењу“, „старејка“ и „попа“ (Филиповић 1967: 65). С друге стране, Миљана Радовановић је у току истраживања 1989. и 1990. године у Штрпцу потврдила постојање маскирне поворке „Женидба Краљевића Марка“ (Радовановић 1996: 106). Ипак, време када је у Штрпцу поворка *вучара* постала „Женидба Краљевића Марка“ није сасвим извесно.

5. ВУЧАРИ И „ЖЕНИДБА КРАЉЕВИЋА МАРКА“

Тонски записи ДАБИ потврђују да су традиционалне (оказионалне) поворке вучара биле присутне у првој половини двадесетог века и коју годину даље у Штрпцу (37-K-ŠTRPCE-4-BS), Врбештици (38-K-VRBEŠTICA-1-BS), Средској (347-R-SREDSKA-4-SĆ), Горњој Битињи (3-K-G. BITINJA-1-RM), Доњој Битињи (13-K-D.BITINJA-1-RM), Јажинцу (27-K-JAŽINCE-3-RM) и Севцу (31-K-SEVCE-2-BS).

Данас се „вучари“ изводе на Прочку (Белу недељу) у Штрпцу и Готовуши и заправо представљају народну манифестацију – поворку с обавезним маскирањем и извођењем програма хумористичког карактера. У Готовуши се учесници поворке окупљају и обилазе суседна села (Доњу Битињу и Беревце), правећи паузу у Штрпцу, где присуствују, као гледаоци, централној свечаности – „Церемонији венчања Краљевића Марка“. Обично се маске наслеђују (кожуси, рогови, клепетуше), али се купују и нове, модерне (гумене, пластичне). На почетку поворке, али и у њој, могу се видети заставе Републике Србије. Последњих година се у Готовуши формирају и посебне групе деце вучара, које засебно обилазе куће и траже дарове. Они се касније придружују водећој поворци, односно „свадби“.

Поменуто манифестацију у Штрпцу⁷ (од окупљања учесника поворке, њиховог изгледа, понашања, кретања, до завршне тачке на тргу) описао је 2018. године Александар Павловић (Павловић 2018). Пажњу су јој две године раније, у краћем раду, поклониле и Јелена Јевтић и Тијана Милентијевић (Јевтић, Милентијевић 2016). Поворку чине „сватови“, односно „вучари“⁸, који носе маске од коже и вуне, затим дрвене мачеве и клепетуше и труде се да буду што бучнији. Поворку предводе „попови“ са дрвеним крстовима и „кандилима“ (лименкама). На коњима су, по правилу, „млада“ или „снаша“, „младожења“, „девер“ и „барјактар“.⁹ „Снаша“ је мушкарац у српској народној ношњи, са периком и шминком на лицу. Пажњу привлачи чињеница да маске свим ликовима скривају лица, осим „снаши“, што представља супротност традиционалном изгледу невесте на свадби, али је у сагласности са карактером покладних поворки. У описаној савременој поворци нема вука, којег су у прошлости у истом месту носили вучари:

„Кэт смо биле деца, имало снаша, али друкше. Није ка сэг обучено... А понапре: вука на колац, набоден на њега. И снаша тако обучена, како-годэр. Кудељу, па божем преде, божем оној. Леле! Ја, мене много ми било стрѧ. И сѧк ја не смем да глеам тој. (...) Сѧк вука не воду. Сѧг деца сами су вуци. Све се обучају у страшно теше“ (Младеновић 2019: 934).

7 „Женидба Краљевића Марка“ је у децембру 2018. године уписана у листу НКН Србије.

8 Становници Штрпца нису умели да објасне порекло назива „вучари“ (Павловић 2018: 479).

9 Више о родној стереотипизацији у покладној поворци „Женидба Краљевића Марка“ у: Павловић 2019.

Савремена поворка има устаљен начин кретања кроз Штрпце, уз паузе и заустављања на одређеним местима. Током опхода се више пута понавља сцена „отмице снаше“, при чему „невеста“ на коњу крене у трк, а остали појуре за њом. Више се не застаје пред сваком кућом и не певају се вучарске песме, већ се пауза, на пример, прави пред кућом човека који је тридесет година био „Краљевић Марко“. По доласку на главни трг, певају се српске традиционалне и новокомпоноване песме и игра се коло (Павловић 2018: 486).

Последњи део „Женидбе Краљевића Марка“ изводи се на бини. Уз звуке „Марша на Дрину“ главни учесници поворке пењу се на бину, а „Краљевић Марко“ и „снаша“ играју свој „свадебни плес“. Један од вучара поздравља присутне, интонира се химна Републике Србије, после чега следи хумористички програм. Обично је садржај текстова које говорници („вучари“) на бини читају усмерен ка исмевању „младе“ и „младожење“, али се сатирично представљају и неки актуелни догађаји у Штрпцу и Србији. Манифестација се завршава церемонијом „венчања“, коју спроводи „поп“, односно „отац Макарије“. Лик „попа“ у покладној свадби је присутан и на другим територијама српског културног простора. У јужном Банату, јужном Поморављу и околини Груже „поп“ се не разликује од данашњег у Штрпцу – у поворци држи „свету књигу“ наопако и изговара ласциван текст док обавља фиктиван чин венчања (Марјановић 2011: 18). Није сасвим познато откуда именоване овог лика у Штрпцу као „Макарија“, али се може претпоставити да је главни узор била личност оца Макарија, некадашњег игумана Високих Дечана, који је уживао велику популарност у народу.

Становници Штрпца верују да извођење вучара сеже до „турског доба“ (Павловић 2018: 480), али данас немају објашњења назива, већ се семантика поворке везује за Прочке, као дан када људи једни другима све опраштају како би и у духовном смислу чисти ушли у пост. Прослављање Прочке је уједно и прослављање доласка пролећа, при чему се преко различитих обредних радњи (обредног љуљања, прескакања обредних ватри, ламкања, мавања кумбара, итд.) тежи очишћењу, заштити и подстицању плодности.

Назив „Женидба Краљевића Марка“ може се објаснити значајем који се придаје епском лику Марка Краљевића у српском народу. У Сиринићкој жупи развијен је култ Маркове личности, што показују и називи више локалитета, који се доводе у везу са њим (Павловић 2018: 480). Иначе, епски ликови су од средине двадесетог века били уобичајена појава у покладним поворкама. Између два светска рата је на Прочке у Врању ишла поворка „Свадба Девет Југовића“, при чему је један од Југовића био „младожење“, а уз њега су главни ликови били и „млада“ и „девер“ (Вукановић 1993–1994: 301–303).

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Обредна поворка вучара је, од првог помена до данас, претрпела значајне измене у структури, садржају и значењу. Може се рећи да се структура мењала од севера ка југоистоку српскохрватског културног простора. Док је за северније области био карактеристичан минимум театрализације, дотле је јужније био снажнији продор елемената других маскирних поворки, у првом реду коледара и покладне свадбе. Прожимању ових поворки помогла је и њихова идејна сличност. Вучари су, попут коледара и покладних сватова, схватани као бића с *оноі* света, о чему говоре њихове маске, страх пред њима и очекивања резултата њихове посете, с обзиром на то да се веровало да плодност и срећа долазе управо од предака. У прилог овој хипотези стоје и текстови вучарских песама које говоре о односу између даривања вука, с једне, и очекиваног берићета, с друге стране.

Уз уплив нових ликова, као и измењен начин живота, централна улога вука се померала ка учесницима обреда. Као прелазни вид поворке може се издвојити пракса припајања ликова „снаше“ и „младожење“ традиционалним учесницима поворке вучара. Ношење вука је, потом, потпуно напуштено, тако да су учесници поворке постали „вуци“.

Иако су 2018. године уписани на Листу елемената нематеријалног културног наслеђа Републике Србије, данашњи „вучари“ су сасвим изгубили некадашње обредно значење, везу са архаичним аграрним начином живота и магијом плодности. Додуше, маска је, као битно обележје поворке, остала, али њена повезаност са оностраним је прекинута, док су, у основи, исти елементи покладне свадбе и карневала (веселе, музика, поворка као начин кретања, подела улога и елементи ласцивног понашања) ојачали карневалски карактер „Женидбе Краљевића Марка“ у Штрпцу.

Значајне промене се односе и на место одржавања обичаја (некада је то било двориште једне породице) и његову поруку (која је била усмерена ка члановима једне породице). Нови елементи, попут ношења заставе и интонирања химне Републике Србије говоре о новој усмерености обичаја ка истицању националне припадности. У народном весељу може се препознати и карневалска тежња за опуштањем тензија свакодневице, чији се узрок данас може наћи у већински непријатељском окружењу Срба на Косову и Метохији.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Антонијевић 1971:

Антонијевић, Драгослав. „Алексиначко Поморавље“. *Српски етнографски зборник* LXXXIII. Београд: САНУ.

Бован 1977:

Бован, Владимир. *Српске народне њесме са Косова и Метохије*. Приштина: Јединство.

Бован 1980:

Бован, Владимир. *Народна књижевност Срба на Косову*. књ.1. *Лирске њесме I*. Приштина.

Вукановић 1986:

Вукановић, Татомир. *Срби на Косову II*. Врање: Нова Југославија.

Вукановић 1993–1994:

Вукановић, Татомир. „Свадба девет Југовића. Врањска карневалска приредба о прочки“. *Врањски њласник XXVI–XXVII*. Врање, стр. 301–303.

Вукановић 2001:

Вукановић, Татомир. *Енциклопедија народној живоји, обичаја и веровања у Срба на Косову и Метохији. VI век – њоч. XX века*. Београд: Војноиздавачки завод.

Душанић 1954:

Душанић, Светолик. „Вјеровања и обичаји у вези са убијеним курјаком“. *Гласник Етнографској музеја у Београду* 17, стр. 167–170.

Ђорђевић 1985:

Ђорђевић, Драгутин. *Живоји и обичаји народни у Лесковачком крају*. Лесковац: Библиотека Народног музеја у Лесковцу.

Ђорђевић 1958а:

Ђорђевић, Тихомир. „Природа у веровању и предању нашега народа 1“. *Српски етнографски зборник LXXI*. Београд: Српска академија наука.

Ђорђевић 1958б:

Ђорђевић, Тихомир. „Природа у веровању и предању нашега народа 2“. *Српски етнографски зборник LXXII*. Београд: Српска академија наука..

Јевтић, Милентијевић 2019:

Јевтић, Јелена и Милентијевић, Тијана. „Прочка у Сиринићкој жупи“. *Фолклористика*. 4/2. Београд, стр. 123–129.

Кајмаковић 1974:

Кајмаковић, Радмила. „Обичаји у вези са вуком код балканских народа“. *Раг Конференса XIV Савеза фолклориста Јуославије у Призрену – Призрен 1967*. Београд, стр. 631–634.

Караџић 1975:

Караџић, Вук. *Српске народне њесме I (1841)*. Београд: Просвета.

Касабова 1995:

Касабова, Анелия. „Похищението на слънцето и месеца“. *Бългјарска ејнолојија* XXI/1. Софија, стр. 28–44.

Кулишић и др. 1970:

Кулишић, Шпиро и др. *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит.

Лазаревић 1952:

Лазаревић, Јованка. „Извештај о резултату анкете Етнографског института САНУ о вучарима“. *Гласник Етнографског института* 1, стр. 584–585.

Љубинковић 2014:

Љубинковић, Ненад. *Наши далеки ђреци. Етномиџолошке студије – истражања и промишљања*. Београд: Српска књижевна задруга.

Марјановић 2011:

Марјановић, Весна. *На крају и на почетку карневал*. Београд: Етнографски музеј.

Младеновић 2019:

Младеновић, Радивоје. „Говор северношарпланинске жупе Сиринић“. *Српски дијалектолошки зборник LXVI/1*. Београд.

Мороз 1995:

Мороз, Андреј. „Српски обред вучари у контексту веровања повезаних с вуком“. *Расковник XXI/81–82*, Београд, стр. 79–92.

Недељковић 1990:

Недељковић, Миле. *Годишњи обичаји у Срба*. Београд: Вук Караџић.

Николић 1961:

Николић, Видосава. „Природа у веровањима и обичајима у Сретечкој жупи“. *Гласник Етнографског института IX–X (1960–1961)*, стр. 113–138.

Павловић 2018:

Павловић, Александар. „Женидба Краљевића Марка на дан Белих поклада у Штрпцу“. *Башићина* св. 44, Приштина – Лепосавић, стр. 469–497.

Павловић 2019:

Павловић, Александар. „Елементи родне стереотипизације у покладном ритуалу ’Женидба Краљевића Марка’ у Сиринићкој жупи“. у: *Стереотипији в славјанскиџе езици, лиџератури и култури (Сборник с доклади оџи Четиринадесетџиџе меџународни славистични четџеня София, 26–28 аџрил 2018 џ.)* (ур. Владимир Колев). Том II. София, стр. 388–396.

Радовановић 1996:

Радовановић, Миљана. „Прочка“. *Традиционална култура у џодишњем циклусу обичаја. Зборник радова. Етно-културолошка радионица, Сврљиг*, стр. 107–109.

Сикимић 2003:

Сикимић, Биљана. „Записи о вучарима на Косову“. *Брајство VII*. Београд, стр. 97–100.

Толстой 1995:

Толстой, Никита. *Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике*. Москва: Индрик.

Ђушић 1990:

Ђушић, Димитар. „Вучарење у Лици“. *Расковник XVI/61–62*. Београд, 53–54.

Филиповић 1939:

Филиповић, Миленко. „Обичаји и веровања у Скопској котлини“. *Српски етнографски зборник LIV*. Београд, стр. 277–566.

Филиповић, Томић 1955:

Филиповић, Миленко и Томић, Персида. „Горња Пчиња“. *Српски етнографски зборник LXVIII*. Београд: Српска академија наука и уметности.

Филиповић 1967:

Филиповић, Миленко. „Различита етнoлошка грађа“. *Српски етнографски зборник 80*. Београд: Српска академија наука и уметности.

Чајкановић 1973:

Чајкановић, Веселин. *Мити и религија у Срба*. Београд: Српска књижевна задруга.

Чајкановић б.г.:

Чајкановић, Веселин. *О мајици и религији. Неколике омишће појаве у старој српској религији*. Библиотека Баштина. књ. 8. Београд: Просвета.

Ardalić 1902:

Ardalić, Vladimir. „Bukovica u Dalmaciji. Narodni život i običaji“. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena VII*. Zagreb, str. 236–294.

Belaj 1983:

Belaj, Vitomir. Običaj vučara u Južnih Slavena i pokušaji njegova interpretiranja. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 49*. Zagreb, str. 73–94.

Lozica 1997:

Lozica, Ivan. *Hrvatski karnevali*. Zagreb: Golden marketing.

Nodilo 1981:

Nodilo, Natko. *Stara vjera Srba i Hrvata*. Split: Logos.

Plas 1995:

Plas, Pieter. *De wolf in Servokroatische en Russische spreekwoorden. Een semantisch en folkloristisch onderzoek. Diss. lic.* Universiteit Gent.

Plas 1999a:

Plas, Pieter. „Nekoliko aspekata simbolike vucjih usta u srpskim obicajima i verovanjima“. *Kodovi slovenskih kultura 4: Delovi tela*. Beograd, str. 184–212.

Plas 1999b:

Plas, Pieter. „The songs of the *vucari*: relations between text and ritual-mythological context“. *Slavica gandensia* 26. Ghent, str. 85–116.

Plas 2000:

Plas, Pieter. „Ko kurjaka pati, taj će padati s gore: Tekst vuka u srpskim narodnim predstavama o padavici“. *Raskovnik* 100. Beograd, str. 19–31.

Schneeweis 2005:

Schneeweis, Edmund. *Vjeronanja i običaji Srba i Hrvata*. Zagreb: Golden marketing.

ИЗБОРИ

ДАБИ:

Звучни дигитални архив Балканолошког института САНУ.

Dragana S. Đurić

VUČARI RITUAL PROCESSIONS IN KOSOVO AND METOHİJA AS PART OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

The paper analyses the structure and significance of the *vučari* ritual procession as an element of the intangible cultural heritage of the Serbs in Kosovo and Metohija. Traditionally, the custom involves a procession of people carrying a killed wolf. *Vučari* would sing or recite a *vučari* song in front of every house, after which the hosts would give them gifts so that wolves would not attack their livestock. Today, in the area of Sirinička župa, the participants in the masked procession that takes place on White Sunday before Great Lent are called *vučari*. The contemporary procession is completely different from the above described *vučari* and consists of elements typical of carnivals and ritual processions of “*pokladni* wedding guests” – the paper also focuses on the possible paths of the origin of this custom. The corpus of the research included monographs and studies dedicated to the folk culture of Serbs and other Balkan peoples, records of the Digital Audio Archive of the Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, and some testimonies of inhabitants of the Gotovuša village.

Keywords: *vučari*, ritual procession, *poklade*, folk culture, Serbs, Kosovo and Metohija